

Tomasz Michał Korczyński

Oddziaływania penitencjarne wobec sprawców przemocy w rodzinie

Penitentiary interventions for perpetrators of domestic violence

Celem prezentowanych w tym artykule analiz było z jednej strony przedstawienie oddziaływań prowadzonych wobec sprawców przemocy w rodzinie w warunkach izolacji penitencjarnej, a z drugiej – zaprezentowanie wyników badań nad skutecznością dwóch programów edukacyjno-korekcyjnych realizowanych w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim w latach 2011–2020. Hipotezowano, że uczestnictwo w oddziaływaniach edukacyjno-korekcyjnych będzie sprzyjać obniżeniu ryzyka ponownego osadzenia w izolacji oraz będą występowały różnice w zakresie skuteczności w zależności od realizowanego przez uczestnika programu. Jednocześnie podjęto starania celem zbadania, czy wiek, stan cywilny, odbycie terapii podczas odbywania kary, deklarowane wykształcenie, charakter rodziny pochodzenia oraz status zawodowy uczestników mogą mieć związek z skutecznością prowadzonych oddziaływań. Analizą objęto grupę ($N = 183$) uczestników dwóch programów edukacyjno-korekcyjnych dla sprawców przemocy w rodzinie. Stwierdzono, że udział w oddziaływaniach edukacyjno-korekcyjnych może statystycznie istotnie ograniczać ryzyko ponownego osadzenia w izolacji. Nie stwierdzono istotnych statystycznie zależności w zakresie skuteczności obu realizowanych programów oraz związku z powyższym takich czynników jak wiek, rodzina pochodzenia, deklarowany poziom wykształcenia oraz status zawodowy. Wykazano natomiast istotne różnice w zakresie skuteczności programów w przypadku osób, które były objęte oddziaływaniami terapeutycznymi w związku ze stwierdzonym uzależnieniem oraz posiadały różny stan cywilny.

Słowa kluczowe: przemoc, przemoc w rodzinie, skuteczność programów edukacyjno-korekcyjnych, zakład karny.

The aim of the analyses in this article was, on the one hand, to present the possibilities to work with the perpetrators of domestic violence in penitentiary isolation, and on the other hand, to present the results of research on the effectiveness of two corrective and educational programs implemented in the Prison in Opole Lubelskie in the years 2011-2020. It was hypothesized that participation in corrective and educational programs would reduce the risk of re-isolation and there would be differences in effectiveness depending on the program implemented by the participant. At the same time, efforts were made to examine whether the age, marital status of the participants, attending therapy during the sentence, declared education level, the nature of the family of origin, and professional status may be related to the effectiveness of the activities conducted. The analysis covered a group ($N = 183$) of participants in two educational and corrective programs for perpetrators of domestic violence. It was found that participation in educational and corrective interactions can statistically significantly reduce the risk of re-isolation. There were no statistically significant differences in the effectiveness of both implemented programs and the related factors such as age, a family of origin, declared level of education, and professional status. Significant differences in the effectiveness of the programs were shown in the case of people who were subject to therapeutic effects due to the identified addiction and having different marital statuses.

Key words: violence, domestic violence, the effectiveness of correction and educational programs, prison.

Sprawca przemocy w rodzinie w izolacji penitencjarnej: przeгляд oddziaływań i wnioski z badań ewaluacyjnych

Codziennie jesteśmy zasypywani setkami informacji, zarówno w formie artykułów, jak i materiałów wizualnych, przedstawiających zachowania związane ze stosowaniem przemocy. Z badań przeprowadzonych przez *Center for Disease Control and Prevention* (CDC) wynika, że 33% kobiet oraz 25% mężczyzn doświadczyło w biegu swojego życia

zachowań o charakterze przemocowym¹. W Polsce, gdzie obecne badania były przeprowadzone, 22% społeczeństwa zna osobę, która doświadczała przemocy fizycznej ze strony partnera². Najbardziej ekstremalne przypadki tego rodzaju dotyczą najmłodszych dzieci i niestety bardzo często kończą się ich śmiercią. Przeprowadzona analiza statystyczna wykazała, że w latach 2014–2018 za przestępstwo znęcania się fizycznego i psychicznego nad członkami rodziny na karę pozbawienia wolności skazanych zostało ponad 45 tysięcy osób³. Statystyki przedstawione przez Centralny Zarząd Służby Więziennej wskazują, że na dzień 31 grudnia 2020 roku w zakładach karnych i aresztach śledczych osadzonych było łącznie 7931 skazanych prawomocnym wyrokiem za przestępstwa przeciwko opiece i rodzinie. Z powyższej liczby 2977 osób odbywało karę za przestępstwo znęcania się fizycznego i psychicznego nad członkami rodziny (art. 207 kk)⁴. Można zatem wnioskować, że mimo realizowanych wielowymiarowych kampanii społecznych, stosowanie przemocy względem osób najbliższych jest w dalszym ciągu istotnym problemem społecznym.

Jednym z elementów profilaktyki w powyższym zakresie jest zogniskowanie oddziaływań na osobie, która prezentuje zachowania przemocowe, w postaci skierowania jej do programu edukacyjno-korekcyjnego⁵. Prowadzenie badań ewaluacyjnych w zakresie skuteczności takich oddziaływań wynika wprost z Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 roku w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne⁶. W krajach Europy Zachodniej

¹ W. Teays, *Introduction* [w:] W. Teays (red.), *Analyzing Violence Against Women*, Springer International Publishing 2019, s. 1–7, https://doi.org/10.1007/978-3-030-05989-7_1.

² M. Omyła-Rudzka, *Przemoc i konflikty w domu (Komunikat z badań Nr 14/2019)*, Centrum Badań Opinii Społecznej. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_048_19.PDF.

³ J. Kowalczyk, *Statystyka sądowa. Prawomocne osądzenia osób dorosłych*, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości, Warszawa 2020.

⁴ A. Pniewska, A. Zientarska, M. Milewska, *Roczna informacja statystyczna*, 2020, <https://www.sw.gov.pl/assets/75/75/32/23899642353949621fad5eb978ce3f2713c4aeba.pdf>.

⁵ *Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie* <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20210000235/O/M20210235.pdf>.

⁶ Zob. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne (Dz. U. nr 50, poz. 259).

oraz USA badania ewaluacyjne w zakresie skuteczności programów dla osób stosujących przemoc, pomimo iż prowadzone są od wielu lat, nie przyniosły jednoznacznie rozstrzygających wyników⁷. Podobne badania na gruncie polskim analizowały wypowiedzi osób realizujących/uczestniczących w programach edukacyjno-korekcyjnych⁸ lub koncentrowały się na wskaźniku powrotności do przestępstwa jako mierze skuteczności oddziaływań⁹. Natomiast jednoczesne porównania więcej niż jednego programu obniżającego ryzyko wystąpienia zachowań przemocowych są nieobecne. W związku z powyższym istnieje obszar badań nad skutecznością programów edukacyjno-korekcyjnych, który może wymagać uzupełnienia.

Celem niniejszego opracowania jest nie tylko przedstawienie oddziaływań, które są realizowane wobec sprawców przemocy w rodzinie w warunkach zakładów karnych/ aresztów śledczych, ale również wyników badań nad skutecznością dwóch programów edukacyjno-korekcyjnych zrealizowanych w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim w latach 2011–2018. Powyższe opracowanie będzie mogło zatem służyć nie tylko praktykom, zajmującym się na co dzień pracą z osobami stosującymi przemoc, ale również badaczom do uzupełnienia obszaru wiedzy w tym ważnym społecznie wymiarze, jakim jest profilaktyka przemocy w rodzinie.

---

⁷ J.C. Babcock, C.E. Green, C. Robie, *Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment*, "Clinical Psychology Review" 2004, 23(8), s. 1023–1053. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2002.07.001>; M. Barnish, *Domestic Violence: A Literature Review*, HM Inspectorate of Probation, 2004; R.M. Sartin, D.J. Hansen, M.T. Huss, *Domestic violence treatment response and recidivism: A review and implications for the study of family violence*, "Aggression and violent behavior" 2006, 11(5), s. 425–440. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2005.12.002>; C.S. Stover, A.L. Meadows, J. Kaufman, *Interventions for Intimate Partner Violence: Review and Implications for Evidence-Based Practice*, "Professional psychology, research, and practice" 2009, 40(3), s. 223–233. <https://doi.org/10.1037/a0012718>; K. Yllo, M.A. Straus, *Interpersonal Violence among Married and Cohabiting Couples*, "Family Relations" 1981, 30(3), s. 339–347. <https://doi.org/10.2307/584027>.

⁸ A. Witkowska-Paleń, *Rola programów edukacyjno-korekcyjnych w kształtowaniu postaw i przekonań skazanych sprawców przemocy domowej*, „Journal of Modern Science” 2018, 39(4), 51–71; D. Wójcik, K. Drapała, A. Więcek-Durańska, *Ewaluacja programu Trening Zastępowania Agresji ART oraz programu korekcyjno-edukacyjnego Duluth. Raport z badań empirycznych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2015.

⁹ T. Korczyński, *Sprawca przemocy w rodzinie karać czy pomagać? Refleksje praktyka i wnioski z badań*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2019, 98(3), s. 54–65; A. Więcek-Durańska, *Efektywność oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych w zakładach karnych wobec sprawców przemocy w rodzinie w świetle powrotności do zakładu karnego*, „Resocjalizacja Polska” 2021, 21, s. 417–433, <https://doi.org/10.22432/pjsr.2021.21.24>; D. Wójcik, K.A. Drapała, A. Więcek-Durańska, *Ewaluacja programu Trening... op. cit.*

Przegląd literatury

Definicja, formy oraz uwarunkowania społeczne przemocy

W literaturze światowej już od początku lat siedemdziesiątych zwrócono uwagę na powszechne występowanie skrajnych form zachowań agresywnych, a szczególną uwagę skierowano na te, które pojawiają się w rodzinach¹⁰. Amplituda tego zjawiska, pomimo wzrostu świadomości społeczeństwa, w dalszym ciągu budzi niepokój. Zakres pojęciowy terminu przemoc ciągle się poszerza, a powstające definicje starają się jak najdokładniej uchwycić jej kształt, dynamikę i skutki.

CDC, opisując zjawisko przemocy w relacjach intymnych (*Intimate Partner Violence*), zwraca uwagę, że jest to fizyczna, psychiczna lub seksualna przemoc, a także stalking stosowana przez obecnego lub byłego partnera, niezależnie od tego, czy osoba partnera jest, bądź też nie małżonkiem¹¹. Integrując pojawiające się w literaturze przedmiotu definicje, Pospiszyl zaproponowała, aby przemoc określać jako „wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych relacji”¹². W tej definicji badaczka ujmuje zarówno aspekty związane z intencjonalnością sprawcy, jak i skutki, jakie niesie ze sobą samo zachowanie.

Wśród osób specjalizujących się w pracy na płaszczyźnie przeciwdziałania przemocy domowej w Polsce przyjmowana jest robocza definicja, która opisuje ją jako „działanie lub zaniechanie dokonywane w ramach rodziny przez jednego z jej członków przeciwko pozostałym z wykorzystaniem istniejącej lub stworzonej przez okoliczności przewagi sił lub władzy, godzące w ich prawa lub dobra osobiste, a przede wszystkim w ich życie i zdrowie (fizyczne lub psychiczne), które powoduje u nich szkody lub cierpienie”¹³. Zatem zarówno sprawcą, jak i ofiarą przemocy w rodzinie może być osoba dorosła jak również dziecko.

¹⁰ K.L. Anderson, *Gender, status, and domestic violence: An integration of feminist and family violence approaches*, „Journal of Marriage and Family” 1997, 59(3), s. 654–669; J.P. Martin, *Violence and the Family*, Wiley 1978; K. Yllo, M.A. Straus, *Interpersonal Violence among...*, op. cit.

¹¹ Centers for Disease Control and Prevention, *Intimate partner violence: Definitions*, <https://www.cdc.gov/violenceprevention/intimatepartnerviolence/definitions.html> (dostęp: 29.07.2022).

¹² I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998, s. 14.

¹³ J. Melibruda, *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Instytut Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa 2009, s. 10.

Definicja zaproponowana przez Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” służy do zróżnicowania pomiędzy agresją/konfliktem a przemocą. „Przemoc określana jest jako intencjonalne działanie lub zaniechanie działania jednej osoby wobec drugiej, które wykorzystując przewagę sił narusza prawa i dobra osobiste jednostki, powodując cierpienie i szkody”¹⁴. W bieżącym opracowaniu powyższa definicja będzie wiodąca, gdyż pozwala na precyzyjne odróżnienie zachowań agresywnych/sytuacji konfliktowych od przemocy.

Zachowania o charakterze przemocowym można podzielić na kilka rodzajów: przemoc fizyczną, psychiczną, seksualną, ekonomiczną oraz zaniedbanie.

Przemoc fizyczna jest zachowaniem, którego celem jest stosowanie siły fizycznej w celu zranienia, zniszczenia osób lub przedmiotów albo takie traktowanie ludzi lub używanie przedmiotów, które prowadząc do obrażeń cielesnych, zagraża wolności osobistej¹⁵. Przemoc psychiczna jest bardzo często określana jako naruszenie godności osobistej. Charakteryzuje się dehumanizacją ofiary przez wzbudzanie w niej strachu przed doznaniem przemocy lub innych konsekwencji ze strony sprawcy i obejmuje nie tylko napaści słowne, groźby, wyzywanie, ale również ograniczanie swobody i decyzji ofiary¹⁶. Przemoc seksualna jest najbardziej krzywdzącą jej formą, gdyż koncentruje w sobie dwie składowe tego aktu psychiczną i fizyczną, naruszając przy tym nie tylko granice psychologiczne człowieka, ale również jego „sferę intymności”¹⁷. Przemoc ekonomiczna polega na celowym niszczeniu czyjejs własności, pozbawianiu środków do życia lub stwarzaniu takich warunków, w których brak jest możliwości zaspokojenia niezbędnych do życia potrzeb¹⁸. Ostatnim rodzajem przemocy jest zaniedbywanie, które może przyjmować różne formy takie jak: niewywiązywanie się z obowiązku łożenia na utrzymanie dzieci, pozbawianie jedzenia, ubrania, schronienia bądź też uniemożliwianie dostępu do miejsc zaspokajania podstawowych potrzeb¹⁹.

---

¹⁴ M. Lakowska, W. Paszkiewicz, A. Wiechcińska, *Wyprawa PoMoc.*, Wydawnictwo Stowarzyszenia na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”, Warszawa 2014, s. 11.

¹⁵ K. Browne, M. Herbert, *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1999.

¹⁶ L.W. Griffin, *Understanding elder abuse* [w:] R.L. Hampton, *Family violence: Prevention and Treatment*, Thousand Oaks 1999, s. 260–287.

¹⁷ D. Rode, *Gwałt w związku małżeńskim*, „Chowanna” 2005, 1, s. 28–39.

¹⁸ M. Lakowska, W. Paszkiewicz, A. Wiechcińska, *Wyprawa PoMoc...*, op.cit.

¹⁹ M. Lakowska, W. Paszkiewicz, A. Wiechcińska, *Wyprawa PoMoc...*, ibidem, s. 17.

Badacze wskazują na istnienie szeregu czynników, których występowanie może przyczyniać się do wzrostu ryzyka pojawienia się zachowań związanych z stosowaniem przemocy w rodzinie. Wiek sprawcy jest jednym ze wspomnianych czynników i jak wskazują badacze wraz z progresem metrykalnym spada ryzyko występowania takich zachowań²⁰. Nadużywanie alkoholu również jest postrzegane znaczący predyktor stosowania agresji fizycznej bądź też psychicznej względem swojego partnera, co najprawdopodobniej jest związane z jego właściwościami niwelującymi skutecznie kontrolę zachowania²¹. Posiadany poziom wykształcenia, a co z tym idzie status socjoekonomiczny rodziny, może mieć również znaczący wpływ na obniżenie ryzyka zachowań przemocowych w intymnej relacji²². Wśród czynników wpływających na podwyższenie ryzyka stosowania przemocy w rodzinie wymieniany jest również status zawodowy agresora. Przeprowadzone badania wykazały, że osoby pozostające bez zatrudnienia są częściej sprawcami przemocy niż osoby zatrudnione²³. Stan cywilny sprawcy również może wpływać na ryzyko stosowanie zachowań o charakterze przemocowym. Osoby pozostające w niesformalizowanych związkach lub rozwiedzionych wykazywały większe ryzyko stosowania przemocy niż osoby w formalnych związkach²⁴. Badacze wskazywali ponadto inne czynniki takie jak cykl życia małżeńskiego, relacje pomiędzy rodzicami

²⁰ H.K. Kim, H.K. Laurent, D.M. Capaldi, A. Feingold, *Men's Aggression Toward Women: A 10-Year Panel Study*, "Journal of Marriage & Family" 2008, 70(5), s. 1169–1187, <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00558.x>.

²¹ D.M. Capaldi, N.B. Knohle, J.W. Shortt, H.K. Kim, *A Systematic Review of Risk Factors for Intimate Partner Violence*, "Partner Abuse" 2012, 3(2), s. 231–280; K.E. Gallagher, D.J. Parrott, *A self-awareness intervention manipulation for heavy-drinking men's alcohol-related aggression toward women*, "Journal of Consulting and Clinical Psychology" 2016, 84(9), s. 813–823, <https://doi.org/10.1037/ccp0000118>.

²² D. M. Capaldi, N.B. Knohle, J.W. Shortt, H.K. Kim, *A Systematic Review...* op. cit; D.N. Kyriacou, D. Anglin, E. Taliaferro, S. Stone, T. Tubb, J.A. Linden, R. Muelleman, E. Barton, J.F. Kraus, *Risk Factors for Injury to Women from Domestic Violence*, "New England Journal of Medicine" 1999, 341(25), s. 1892–1898. <https://doi.org/10.1056/NEJM199912163412505>.

²³ C.G. Ellison, J.A. Trinitapoli, K.L. Anderson, B.R. Johnson, *Race/Ethnicity, Religious Involvement, and Domestic Violence*, "Violence Against Women" 2007, 13(11), s. 1094–1112, <https://doi.org/10.1177/1077801207308259>.

²⁴ M. Cui, J.A. Durtschi, M.B. Donnellan, F.O. Lorenz, R.D. Conger, *Intergenerational transmission of relationship aggression: A prospective longitudinal study*, "Journal of Family Psychology" 2010, 24(6), s. 688–697. <https://doi.org/10.1037/a0021675>.

oraz aspekt wiktymologiczny²⁵, które mogą wpływać na wzrost zachowań przemocowych wobec osób najbliższych.

Sprawca przemocy – oddziaływania w warunkach wolnościowych oraz w izolacji penitencjarnej

Przeprowadzona w 2014 roku przez Millward-Brown diagnoza wykazała, że ponad połowa badanych wskazuje karę pozbawienia wolności jako skuteczny środek prewencji wobec sprawców przemocy²⁶. Przyjmując takie założenie, strach przed pobytem w izolacji powinien motywować potencjalnego sprawcę do przemyślenia oraz zmiany sposobu swojego postępowania. Wysoki poziom złości, niezadowolenia oraz agresji werbalnej skierowanej przez osadzonego w stronę osób postrzeganych jako odpowiedzialne za taki stan rzeczy, może po opuszczeniu zakładu karnego skutkować społecznie niepożądanymi zachowaniami²⁷. W krajach Europy Zachodniej oraz Stanach Zjednoczonych nieizolacyjne formy grupowych oddziaływań wobec osób stosujących przemoc realizowane są w modelu Duluth lub z wykorzystaniem Terapii Poznawczo- Behawioralnej (CBT)²⁸. W Polsce do początku lat transformacji ustrojowej przemoc w rodzinie była tematem tabu i mimo upływu lat pracą ze sprawcami przemocy zajmuje się niewielka ilość specjalistów. Jednym z celów Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie jest zwiększenie skuteczności oddziaływań wobec osób stosujących przemoc²⁹. Zrealizowanie powyższego jest możliwe poprzez wdrożenie programów

---

²⁵ D.M. Capaldi, N.B. Knohle, J.W. Shortt, H.K. Kim, *A Systematic Review...* op. cit.; C.J. Easton, S. Swan, R. Sinha, *Prevalence of family violence in clients entering substance abuse treatment*, "Journal of substance abuse treatment" 2000, 18(1), s. 23–28, [https://doi.org/10.1016/S0740-5472\(99\)00019-7](https://doi.org/10.1016/S0740-5472(99)00019-7); E. Miller, B. McCaw, *Intimate Partner Violence*, "New England Journal of Medicine" 2019, 380(9), s. 850–857, <https://doi.org/10.1056/NEJMra1807166>; D. Rode, *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie: Charakterystyka sprawców*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010; G.L. Stuart, R.C. Shorey, T.M. Moore, S.E. Ramsey, C.W. Kahler, T.J. O'Farrell, D.R. Strong, J.R. Temple, P.M. Monti, *Randomized clinical trial examining the incremental efficacy of a 90-minute motivational alcohol intervention as an adjunct to standard batterer intervention for men*, "Addiction (Abingdon, England)" 2013, 108(8), s. 1376–1384, <https://doi.org/10.1111/add.12142>; K. Yllo, M. A. Straus, *Interpersonal Violence among...*, op. cit.

²⁶ *Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: Badanie uczestników programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa 2014.

²⁷ M. Mucha, *Sąd wypuściła kata, a on zabił żonę*, <https://www.se.pl/wiadomosci/polska/sad-wypusci-kata-a-on-zabi-zone-aa-CUAR-89iq-p1XB.html> (dostęp: 29.07.2022).

²⁸ C.S. Stover, A.L. Meadows, J. Kaufman, *Interventions for Intimate...* op. cit.

²⁹ *Krajowy Program Przeciwdziałania...* op. cit.

edukacyjno-korekcyjnych, których celem jest zaprzestanie stosowania przemocy w relacjach rodzinnych/partnerskich. W Polsce wyróżnia się dwa nurty prowadzenia oddziaływań, pierwszy oparty na Modelu Duluth, drugi natomiast związany z Terapią Skoncentrowaną na Rozwiązaniach (TSR) oraz Nonviolent Communication (NVC).

Charakterystyka programów edukacyjno-korekcyjnych realizowanych w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim

Model Duluth

Duluth Domestic Abuse Intervention Project (DAIP) w polskim tłumaczeniu Model Duluth został stworzony w 1981 roku jako program interwencyjny dla mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności za stosowanie przemocy względem partnerki. Celem programu jest obrona osób doznających przemocy przed ewentualnością powtórnej agresji poprzez upodmiotowienie sprawcy jako odpowiedzialnego za agresję oraz wskazanie społeczeństwa jako odpowiedzialnego za reakcję w przypadku pojawienia się zachowań przemocowych³⁰. Program Duluth jest na chwilę obecną jednym z najczęściej stosowanych niekarnych środków reakcji wobec sprawcy zachowań przemocowych w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie. Opiera się on na założeniu, że stosowanie przemocy przez mężczyzn jest przejawem występowania mechanizmów kontroli oraz władzy. Powyższe jest związane z panującym przeświadczeniem, że mężczyzna jest wychowany w kulcie dominacji, natomiast kobieta – jako jednostka podporządkowana³¹. Celem programu jest walka z męskimi przywilejami kształtowanymi na przestrzeni lat poprzez reedukację osób stosujących przemoc w zakresie mechanizmów katalizujących zachowania przemocowe. Program zaadaptowany do wersji polskiej trwa łącznie 26 spotkań. Tematyka zajęć grupowych skoncentrowana jest na rozpoznaniu poszczególnych form zachowań przemocowych jako wyrazu kontroli i władzy nad

---

³⁰ L. Dixon, J. Archer, N. Graham-Kevan, *Perpetrator programmes for partner violence: Are they based on ideology or evidence?*, "Legal and Criminological Psychology" 2012, 17, s. 196–215, <https://doi.org/doi:10.1111/j.2044-8333.2011.02029.x>; E. Pence, M. Paymar, *Education Groups for Men Who Batter: The Duluth Model (1st edition)*. Springer Publishing Company, 1993.

³¹ L. Dixon, J. Archer, N. Graham-Kevan, *Perpetrator programmes for...* op. cit.; E. Pence, M. Paymar, *Education Groups for...* op. cit.

partnerem, a następnie na zaprzestaniu ich stosowania. Cały program charakteryzuje się czasochłonnością oraz może być trudny do realizacji z uwagi na konieczność podtrzymywania motywacji uczestników do aktywności w zamkniętej grupie przez okres 5–6 miesięcy.

Stop Przemocy – Druga Szansa

„Stop Przemocy – Druga Szansa” (Stop Przemocy) jest drugim z realizowanych w warunkach polskich zakładów karnych/aresztów śledczych programem dla sprawców przemocy w rodzinie. Został on opracowany przez specjalistów ze Stowarzyszenia na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” i opiera się na ekologicznym modelu występowania zjawiska przemocy Urie Bronfrenbrennera, TSR oraz NVC. W modelu ekologicznym zaproponowanym przez Bronfrenbrennera życie człowieka toczy się jednocześnie w trzech systemach społecznych: makro, eko- i mikrosystemie³². Każdy z nich wpływa na potencjalne stawanie się, bądź też nie, sprawcą przemocy w rodzinie. Głównymi celami programu jest zatrzymanie przemocy w rodzinie poprzez oddziaływania skierowane do osób stosujących przemoc. Realizacja programu przewiduje 18 spotkań. Efektem końcowym powinna być zmiana zachowań i postaw osób oraz zwiększenie bezpieczeństwa i poprawa funkcjonowania rodzin, w których występuje to zjawisko. Osiągnięcie powyższego będzie możliwe dzięki z jednej strony wzmocnieniu motywacji do zmiany u skazanego, a z drugiej nabyciu kompetencji służących odzyskaniu samokontroli nad zachowaniami agresywnymi. Praktyczna wiedza z zakresu skutecznej komunikacji, asertywności, radzenia sobie ze stresem oraz uczuciami w sytuacjach trudnych może być w tym przypadku środkiem do realizacji wspomnianego wyżej celu. W latach 2011–2014 w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim realizowany był program oparty na modelu Duluth, natomiast od 2015 r. wyłącznie program „Stop Przemocy – Druga Szansa”. Powyższe daje zatem podstawę do podjęcia starań o przebadanie tych dwóch programów pod kątem ich profilaktycznej skuteczności.

Przegląd badań nad skutecznością programów korekcyjno-edukacyjnych wobec sprawców przemocy w rodzinie

Od wielu lat nie tylko w środowiskach naukowców, ale również praktyków trwają ożywione dyskusje na temat skuteczności prowadzonych

---

³² U. Bronfenbrenner, *The ecology of human development*, Harvard University Press, 1979.

programów edukacyjno-korekcyjnych. Badania prowadzone w krajach Europy Zachodniej oraz Stanach Zjednoczonych nie dały jednoznacznych wyników, które pozwalałyby na postawienie tezy o skuteczności podejmowanych działań. Powyższe może być związane z faktem przyjmowania przez badaczy różnych kryteriów, które mają mierzyć skuteczność tego typu oddziaływań³³. Przeprowadzona przez Babcock, Grenn i Robie meta-analiza, wykazała, że około 40% mężczyzn, którzy uczestniczyli w programach, nie dopuszczało się ponownie przemocy. W grupie, która nie była objęta takimi oddziaływaniami, wskaźnik ten wyniósł 35%³⁴. Badacze doszli do przekonania, że nie ma istotnych różnic w zakresie zaprzestania stosowania przemocy w przypadku udziału w tego typu oddziaływaniach lub jego braku. Z uwagi na fakt, że w Polsce podobne działania mają krótką tradycję, nie były prowadzone szeroko zakrojone badania ewaluacyjne³⁵. Badania nad skutecznością oddziaływań opartych na modelu Duluth w warunkach izolacji penitencjarnej wykazały, że mężczyźni odczuwali po nim mniejsze natężenie gniewu i złości³⁶. W 2018 roku Anna Witkowska-Paleń przeprowadziła podobne badania, w wyniku których stwierdziła, że powyższy program charakteryzuje się niską skutecznością w zakresie modyfikowania postaw i przekonań skazanych sprawców przemocy domowej³⁷. Korczyński przeprowadził badania skuteczności oddziaływań wobec sprawców przemocy w rodzinie, przyjmując jako wymiar skuteczności ponowne osadzenie w izolacji za przestępstwo z znęcania się fizycznego i psychicznego nad członkami rodziny (art. 207 kk) oraz uchylania się od alimentacji (art. 209 kk). Z ogólnej liczby ($N = 74$) uczestników programu, zaledwie 12 (16% całej grupy) zostało ponownie osadzonych w izolacji za te same przestępstwa³⁸. Podobne badania, które potwierdziły skuteczność podejmowanych oddziaływań wobec sprawców przemocy, przeprowadziła również Więcek-Durańska³⁹. Można zatem z pewną dozą ostrożności przyjąć, że realizowane programy edukacyjno-korekcyjne mogą być skuteczne w zakresie prewencji ponownego popełnienia czynu związanego ze stosowaniem przemocy w rodzinie.

³³ M. Barnish, *Domestic Violence: A...* op. cit.

³⁴ J.C. Babcock, C.E. Green, C. Robie, *Does batterers' treatment...* op. cit.

³⁵ A. Witkowska-Paleń, *Rola programów edukacyjno...* op. cit.

³⁶ D. Wójcik, K. Drapała, A. Więcek-Durańska, *Ewaluacja programu Trening...* op. cit.

³⁷ A. Witkowska-Paleń, *Rola programów edukacyjno...* op. cit.

³⁸ Zob. T. Korczyński, *Sprawca przemocy w...* op. cit., s. 63.

³⁹ A. Więcek-Durańska, *Efektywność oddziaływań korekcyjno...* op. cit.

Obecne badania

Celem obecnych badań jest dokonanie oceny skuteczności programów korekcyjno-edukacyjnego dla sprawców przemocy realizowanych w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim za lata 2011–2020. Przegląd literatury wykazał, że nie prowadzono do tej pory na gruncie polskim badań porównawczych jednocześnie dwóch programów pod kątem ich skuteczności⁴⁰. Jednocześnie w prowadzonych wcześniej badaniach koncentrowano się na wypowiedziach samych uczestników programu ewentualnie osób odpowiedzialnych za ich realizację⁴¹. Powyższe dało podstawę do podjęcia tej tematyki przez autora niniejszego opracowania. Celem badania jest porównanie skuteczności obu programów w zakresie prewencji ponownego osadzenia w izolacji za przestępstwo z art. 207 lub 209 kk. Hipotetuje się że: (H1) – uczestnictwo w programie edukacyjno-korekcyjnym będzie wpływało na brak ponownego osadzenia w izolacji penitencjarnej⁴²; (H2) – będą występowały różnice w zakresie skuteczności prowadzonych oddziaływań w zależności od realizowanego przez uczestnika programu; (H3) – wraz z wzrostem wieku osadzonego będzie spadało prawdopodobieństwo ponownego osadzenia w izolacji po ukończonym programie⁴³; (H4) – sformalizowany charakter związku będzie pozytywnie wpływał na obniżenie ryzyka ponownego osadzenia w izolacji za przestępstwo z art. 207/209 kk⁴⁴; (H5) – uczestniczenie przez osadzonego w oddziaływaniach terapeutycznych będzie wpływało na spadek ryzyka osadzenia ponownie w izolacji po ukończeniu oddziaływań edukacyjno-korekcyjnych⁴⁵; (H6) – posiadanie wyższego poziomu wykształcenia będzie wpływało na brak ponownego popełnienia przestępstwa z art. 207 lub 209 kk⁴⁶; (H7) – wychowanie w rodzinie niepełnej

⁴⁰ J.C. Babcock, C.E. Green, C. Robie, *Does batterers' treatment...* op. cit.; T. Korczyński, *Sprawca przemocy w...* op. cit.; A. Więcek-Durańska, *Efektywność oddziaływań korekcyjno...* op. cit.; A. Witkowska-Paleń, *Rola programów edukacyjno...* op. cit.; D. Wójcik, K. Drapała, A. Więcek-Durańska, *Ewaluacja programu Trening...* op. cit.

⁴¹ A. Witkowska-Paleń, *Rola programów edukacyjno...* op. cit.; D. Wójcik, K. Drapała, A. Więcek-Durańska, *Ewaluacja programu Trening...* op. cit.

⁴² J.C. Babcock, C.E. Green, C. Robie, *Does batterers' treatment...* op. cit.

⁴³ H.K. Kim, H.K. Laurent, D.M. Capaldi, A. Feingold, *Men's Aggression Toward...* op. cit.

⁴⁴ M. Cui, J.A. Durtzsch, M.B. Donnellan, F.O. Lorenz, R.D. Conger, *Intergenerational transmission of...* op. cit.

⁴⁵ D.M. Capaldi, N.B. Knohle, J.W. Shortt, H.K. Kim, *A Systematic Review...* op. cit.; K.E. Gallagher, D.J. Parrott, *A self-awareness intervention...* op. cit.

⁴⁶ D.M. Capaldi, N.B. Knohle, J.W. Shortt, H.K. Kim, *A Systematic Review...* op. cit.; D.N. Kyriacou, D. Anglin, E. Taliaferro, S. Stone, T. Tubb, J.A. Linden, R. Muelleman, E. Barton, J.F. Kraus, *Risk Factors for...* op. cit.

będzie wpływało na wzrost ryzyka ponownego osadzenia w izolacji penitencjarnej po ukończeniu programu dla sprawców przemocy w rodzinie⁴⁷; (H8) – brak zatrudnienia będzie wpływał na wzrost ryzyka ponownego osadzenia w izolacji po ukończeniu programu⁴⁸.

Materiały i Metody

Procedura przeprowadzenia badań

Zgodnie z wymaganiami wynikającymi z § 8 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 roku przebieg i efekty oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie objęte są działaniami ewaluacyjnymi. Procedurę badawczą przeprowadzono w okresie od października do listopada 2021 roku i odnosiła się ona do programów zrealizowanych w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim w latach 2011–2020. We wskazanym okresie w oddziaływaniach uczestniczyło łącznie 183 osadzonych za przestępstwa z art. 207 kk oraz 209 kk. Na potrzeby niniejszego opracowania miarą skuteczności prewencji zachowań przemocowych jest sytuacja ponownego osadzenia w izolacji penitencjarnej za przestępstwa z art. 207/209 kk.

Uczestnicy

Celem dobrania odpowiedniej ilości uczestników badania przeprowadzono analizę a priori przy użyciu narzędzia GPower⁴⁹. Przy założeniu rozmiaru efektu na poziomie $d = 0.3$, $\alpha = .05$, $df = 2$, minimalna liczba badanych to 172. W latach 2011–2020 w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim w programie Duluth uczestniczyło 79, a w Stop Przemocy – 104 skazanych. Grupa ta w części pokrywa się z realizowanymi już wcześniej

---

⁴⁷ D. Brookoff, K. K. O'Brien, C. S. Cook, T. D. Thompson, C. Williams, *Characteristics of participants in domestic violence—Assessment at the scene of domestic assault*, "Journal of clinical forensic medicine" 1998, 5(2), s. 100–100, [https://doi.org/10.1016/S1353-1131\(98\)90071-2](https://doi.org/10.1016/S1353-1131(98)90071-2); C.J. Easton, S. Swan, R. Sinha, *Prevalence of family...* op. cit.; D. Rode, *Psychologiczne uwarunkowania przemocy...* op. cit.

⁴⁸ D.M. Capaldi, N.B. Knohle, J.W. Shortt, H.K. Kim, *A Systematic Review...* op. cit.; C.G. Ellison, J.A. Trinitapoli, K.L. Anderson, B.R. Johnson, *Race/Ethnicity, Religious...* op. cit.

⁴⁹ F. Faul, E. Erdfelder, A. Buchner, A.G. Lang, *Statistical power analyses using G*Power 3.1: tests for correlation and regression analyses*. "Behavioral Research Methods" 2009, 41, s.1149–1160, <https://doi.org/doi:10.3758/BRM.41.4.1149>.

badaniami przez autora, należy jednak podkreślić, że do obecnej grupy zostały dołączone osoby, które nie były brane pod uwagę w przypadku pierwszych rozważań. Z uwagi na charakterystykę jednostki penitencjarnej wszyscy badani byli płci męskiej. Wiek uczestników wahał się w granicach 19–66 lat ($M = 42,71$ lat, $SD = 10,73$). W grupie badanej 49,8% ($n = 91$) deklarowało pozostawanie w związku małżeńskim, 26,2% ($n = 48$) było rozwodnikami, a pozostała reszta 24% ($n = 44$) – kawalerami. Wśród osób objętych badaniami 70,5 % ($n = 129$) deklarowało, że pochodzi z rodzin pełnych, natomiast pozostała grupa do 18 roku życia wychowywana była przez jednego z rodziców z uwagi na śmierć albo rozstanie. Największą grupę wśród badanych stanowiły osoby deklarujące wykształcenie zasadnicze zawodowe ($n = 84$), co stanowi 45,9% badanej populacji. Kolejną grupą są osadzeni z wykształceniem podstawowym ($n = 71$) oraz z wykształceniem średnim ($n = 24$) (odpowiednio 38,8% oraz 13,1% całej grupy). Wyższe wykształcenie posiadało 4 osadzonych (2,2% badanych). W zakresie aktywności zawodowej największą grupę 56,8% ($n = 104$) reprezentowały osoby deklarujące zatrudnienie w formie prac dorywczych, w następnej kolejności były osoby zatrudnione na etacie ($n = 42$) oraz pozostające bez zatrudnienia ($n = 37$), odpowiednio 23% oraz 20,2% badanej populacji. W grupie uczestników 83,6 % ($n = 153$) deklaruje, że jest osobami nadużywającymi alkoholu. W czasie odbywania kary pozbawienia wolności 59,6% ($n = 109$) badanych nie uczestniczyło w oddziaływaniach terapeutycznych pod postacią standardowego programu terapii.

Analiza danych

Narzędziem wykorzystanym w badaniu jest dostęp do Centralnej Bazy Danych Osób Pozbawionych Wolności Noe-Net. Przeprowadzono analizę zapisów zawartych w bazie, w szczególności ponownego osadzenia uczestnika programu w warunkach izolacji penitencjarnej po opuszczeniu przez niego Zakładu Karnego/ Aresztu Śledczego w związku z końcem kary/ warunkowym przedterminowym zwolnieniem. Jednocześnie na podstawie danych przekazanych przez samego skazanego w czasie rozmowy wstępnej ustalono jego wiek, wykształcenie, stan cywilny, charakter podejmowanego zatrudnienia, rodziny pierwotnej oraz fakt nadużywania alkoholu, a także odbycie terapii odwykowej w czasie odbywania kary.

Ponadto opierając się na koncepcji zaproponowanej przez Levinsona⁵⁰, dokonano podziału uczestników na dwie grupy w zależności od wieku: wczesnej dorosłości (19–40 lat) oraz średnia dorosłość (41–66 lat). W pierwszej kolejności wykonano statystyki opisowe, a następnie celem porównania efektywności obu programów zastosowano test chi-kwadrat oraz Phi- Yula oraz V-Cramera celem oceny siły zaobserwowanych zależności. Obliczenia statystyczne wykonano za pomocą programu SPSS Statistics 27.

Wyniki

W ramach poddawanych ewaluacji programów rozkład procentowy osób ponownie pozbawionych wolności przedstawia Tabela 1. W wyniku przeprowadzonych obliczeń statystycznych można stwierdzić, że w odniesieniu do całej grupy badanej ($N = 183$) tylko nieco powyżej jednego na trzech (37.7 %) uczestników programów korekcyjno-edukacyjnych została ponownie osadzona w izolacji penitencjarnej za przestępstwa z art. 207 lub 209 kk. Jak wynika z przeprowadzonego testu chi-kwadrat ($\chi^2 = 11.066$, $df = 1$, $p < .01$), istnieje statystycznie istotna różnica w liczebności pomiędzy osobami ponownie osadzonymi, a tymi którzy nie zostali ponownie umieszczeni w izolacji, w sytuacji, kiedy obie grupy uczestniczyły w jednym z programów dla sprawców przemocy.

Tabela 1. Ponowne osadzenie w izolacji po ukończeniu oddziaływań edukacyjno-korekcyjnych

		Program edukacyjno-korekcyjny		Ogółem	
		Duluth	Stop Przemocy		
Ponowne osadzenie	Tak	<i>N</i>	30	39	69
		%	38.0%	37.5%	37.7%
	Nie	<i>N</i>	49	65	114
		%	62.0%	62.5%	62.3%
Ogółem	<i>N</i>	79	104	183	
	%	100.0%	100.0%	100.0%	

⁵⁰ D.J. Levinson, C.N. Darrow, *The Seasons of a Man's Life*, Ballantine Books, 1978.

Ponadto w przypadku obu programów niecałe dwie piąte (38%) uczestników programu Duluth oraz Stop Przemocy (37.5%) zostało ponownie osadzone w izolacji za przestępstwa z art. 207/209. Przeprowadzony test chi kwadrat ($\chi^2 = .004$, $df = 1$, $p = .948$) nie wykazał, aby istniały statystycznie istotne zależności pomiędzy liczbą ponownie osadzonych a typem programu, w którym uczestniczyli. Konkludując, oba programy edukacyjno-korekcyjne realizowane w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim posiadają podobną skuteczność, mierzoną liczbą ponownie osadzonych w izolacji, w zakresie prewencji stosowania przemocy. W kolejnym etapie poddano analizie czynniki psychospołeczne, takie jak wiek, stan cywilny, odbycie terapii odwykowej, posiadane wykształcenie, charakter rodziny pochodzenia oraz status zawodowy, które zgodnie z przeprowadzonym przeglądem literatury mogą modyfikować ryzyko ponownego umieszczenia w warunkach zakładu karnego/aresztu śledczego.

Tabela 2. Ponowne osadzenia w izolacji po ukończeniu programu a przynależność do grupy wiekowej

Ponowne osadzenie		Program edukacyjno-korekcyjny		Ogółem	
		Duluth	Stop Przemocy		
tak	Wczesna dorosłość	<i>N</i>	13	15	28
		%	43.3%	38.5%	40.6%
	Średnie dorosłość	<i>N</i>	17	24	41
		%	56.7%	61.5%	59.4%
nie	Wczesna dorosłość	<i>N</i>	21	24	45
		%	28.9%	37.5%	32.5%
	Średnie dorosłość	<i>N</i>	28	41	69
		%	71.1%	62.5%	67.5%

Pierwszym z czynników psychospołecznych poddanych analizie jest wiek uczestników. W odniesieniu do całości badanej populacji, jak wynika z danych przedstawionych w Tabeli 2, dwie piąte uczestników (40.6%) znajdujących się na etapie wczesnej dorosłości oraz blisko sześciu na dziesięciu (59,4%) w wieku powyżej 40 lat zostało ponownie osadzonych w izolacji penitencjarnej za popełnione przestępstwa

przeciwko opiece i rodzinie (207 lub 209 kk). Zauważa się, że w przypadku modelu Duluth nieco ponad dwie piąte (43.3%), a w przypadku Stop Przemocy czterech na dziesięciu (38.5%) uczestników znajdujących się na etapie wczesnej dorosłości zostało ponownie umieszczonych w warunkach izolacji po zakończeniu programu. Wraz z progresem metrykalnym wartości te w obu przypadkach wzrosły (odpowiednio 56.7% oraz 61.5%). Obserwuje się zatem tendencję, iż w całej badanej populacji wraz z wiekiem ryzyko podejmowania zachowań godzących w bezpieczeństwo osób najbliższych znacząco wzrasta (blisko 20%). Jednocześnie można zauważyć, że w przypadku osób poniżej 40 roku życia większą procentową skuteczność w zakresie profilaktyki prezentuje program Stop Przemocy (38.5%), natomiast w przypadku osób powyżej tego wieku – program oparty na modelu Duluth (56.7%). Przeprowadzony test chi-kwadrat nie wykazał, aby istniały statystycznie istotne zależności pomiędzy wiekiem a ponownym osadzeniem w izolacji w dwóch porównywanych programach ($\chi^2 = .167$, $df = 1$, $p = .683$). Drugą zmienną wyodrębnioną do analizy jest stan cywilny uczestników. Jak wynika z danych przedstawionych w Tabeli 3, blisko co drugi ze wszystkich ponownie osadzonych w izolacji po ukończeniu programu był w sformalizowanym prawnie związku. Kolejną grupą były osoby deklarujące się jako kawalerzy (29%) oraz osoby rozwiedzione (21.7%). Przy dokonaniu porównania skuteczności obu programów mężczyźni pozostający w formalnym związku, niezależnie od oddziaływań w których uczestniczyli (Duluth lub Stop Przemocy), uzyskali podobne wyniki (odpowiednio 46.7% oraz 51.3%). Godne natomiast zauważenia jest fakt, że w przypadku kawalerów ponad dwukrotnie większą procentową skuteczność wykazuje program oparty na modelu Duluth (16.7%) w porównaniu do Stop Przemocy (38.5%). Odwrotną natomiast sytuację obserwujemy w grupie rozwodników, gdzie ponad trzy i półkrotnie większą procentową skuteczność wykazuje program Stop Przemocy (10.3%) w porównaniu do Duluth (36.7%). Test chi-kwadrat wykazał, że w grupie ponownie osadzonych w izolacji istnieją statystycznie istotne o średniej silne zależności pomiędzy ich stanem cywilnym w dwóch porównywanych programach ($\chi^2 = 8.923$, $df = 2$, $p = .016$; V-Cramera = ,347, $p = .016$).

Tabela 3. Stan cywilny a ponowne osadzenie w izolacji

Ponowne osadzenie		Program edukacyjno-korekcyjny			Ogółem	
		Duluth	Stop Przemocy			
tak	Stan cywilny	kawaler	<i>N</i>	5	15	20
			%	16,7%	38,5%	29,0%
	żonaty	<i>N</i>	14	20	34	
		%	46,7%	51,3%	49,3%	
	rozwidziony	<i>N</i>	11	4	15	
		%	36,7%	10,3%	21,7%	
nie	Stan cywilny	kawaler	<i>N</i>	6	18	24
			%	12,2%	27,7%	21,1%
	żonaty	<i>N</i>	23	34	57	
		%	46,9%	52,3%	50,0%	
	rozwidziony	<i>N</i>	20	13	33	
		%	40,8%	20,0%	28,9%	

Analizie poddano również fakt zrealizowania przez uczestników programu standardowego programu terapii alkoholowej w czasie odbywania kary. Rozważając całą populację badanych, jak wynika z danych zawartych w Tabeli 4, blisko połowa (46.4%) osób, które ukończyły program terapii, została ponownie inkarcerowana z czynów wyczerpujących znamiona zawarte w art. 207 lub 209 kk. W przypadku osób uczestniczących w programie opartym na modelu Duluth ponownie osadzona w izolacji została jedynie niecała jedna trzecia (30%) uczestników terapii. Godnym uwagi wydaje się za to wskaźnik uzyskany przez osoby uczestniczące w programie Stop Przemocy, który jest blisko dwukrotnie wyższy (59%). Odwrotna sytuacja ma natomiast miejsce w przypadku osób, które nie uczestniczyły w programie terapii. W tym przypadku wyższą procentową skuteczność w zakresie prewencji podejmowania zachowań przemocowych prezentuje program Stop Przemocy (41%). Przeprowadzony test chi-kwadrat wykazał, że istnieją statystycznie istotne negatywne zależności pomiędzy uczestnictwem w programie terapii a zrealizowanym programem edukacyjno-korekcyjnym ($\chi^2 = 5.724$, $df = 1$, $p = .017$; $\Phi = -.288$, $p = .017$).

Tabela 4. Ponowne osadzenie w izolacji a ukończenie standardowego programu terapii alkoholowej podczas odbywania kary.

Ponowne osadzenie				Program edukacyjno-korekcyjny		Ogółem
				Duluth	Stop Przemocy	
tak	Ukończenie programu terapii	tak	<i>N</i>	9	23	32
			%	30%	59%	46.4%
	nie	<i>N</i>	21	16	37	
		%	70%	41%	53.6%	
nie	Ukończenie programu terapii	tak	<i>N</i>	11	31	42
			%	14.3%	36.4%	24.0%
	nie	<i>N</i>	38	34	72	
		%	85.7%	63.6%	76.0%	

W dalszym toku analizy skoncentrowano się na wpływie wykształcenia na fakt ponownego osadzenia w izolacji po ukończeniu programu. Jak wynika z danych przedstawionych w Tabeli 5, procentowy spadek ponownego osadzenia w izolacji uczestników oddziaływań edukacyjno-korekcyjnych wraz z wzrostem ich poziomu wykształcenia jest obserwowany jedynie w przypadku osób objętych programem opartym na modelu Duluth (odpowiednio 50%, 40%, 10%). W przypadku natomiast programu Stop Przemocy spadek zaobserwowano jedynie w przypadku osób deklarujących wykształcenie średnie (12.8%). Interesującym natomiast wydaje się fakt, że w przypadku osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym ponad połowa uczestników tego programu (53.8%) została ponownie osadzona w izolacji po ukończeniu programu. Przeprowadzony test chi-kwadrat nie wykazał jednak statystycznie istotnych zależności pomiędzy poziomem wykształcenia a osadzeniem w izolacji w obu porównywanych programach ($\chi^2 = 1.957$, $df = 2$, $p = .376$; $V\text{-Cramera} = .168$, $p = .376$).

Tabela 5. Poziom wykształcenia a ponowne osadzenia w izolacji po ukończeniu programu

Ponowne osadzenie			Program edukacyjno-korekcyjny		Ogółem
			Duluth	Stop Przemocy	
tak	Wykształcenie podstawowe/ gimnazjalne	<i>N</i>	15	13	28
		%	50,0%	33,3%	40,6%
	zasadnicze zawodowe	<i>N</i>	12	21	33
		%	40,0%	53,8%	47,8%
	średnie/średnie zawodowe	<i>N</i>	3	5	8
		%	10,0%	12,8%	11,6%
nie	Wykształcenie podstawowe/ gimnazjalne	<i>N</i>	16	27	43
		%	32,7%	41,5%	37,7%
	zasadnicze zawodowe	<i>N</i>	24	27	51
		%	49,0%	41,5%	44,7%
	średnie/średnie zawodowe	<i>N</i>	7	9	16
		%	14,3%	13,8%	14,0%
	wyższe	<i>N</i>	2	2	4
		%	4,1%	3,1%	3,5%

Kolejnym z analizowanych czynników był status rodziny pochodzenia uczestnika programu. Jak wynika z danych przedstawionych w Tabeli 6, fakt wychowywania się w rodzinie pełnej może nie wpływać na obniżenie ryzyka ponownego osadzenia w izolacji po ukończeniu programu dla sprawców przemocy w rodzinie. Siedmiu na dziesięciu (71%) uczestników, którzy pochodzili z takiej rodziny, zostało ponownie inkarcerowane za przestępstwa z art. 207/209 kk. Porównując oba programy korekcyjno-edukacyjne, w przypadku osób wywodzących się z rodzin pełnych wyższą procentową skuteczność profilaktyki prezentuje program oparty na modelu Duluth (60%), natomiast w przypadku osób pochodzących z rodzin niepełnych wiodącym wydaje się program Stop Przemocy (20,5%). Pomimo jednak wskazywanych różnic przeprowadzony test chi-kwadrat nie wykazał, aby istniały statystycznie istotne zależności

pomiędzy wychowaniem się w rodzinie pełnej/niepełnej a ponownym osadzeniem w izolacji w dwóch porównywanych programach ($\chi^2 = 3.128$, $df = 1$, $p = .077$; $\Phi = -.213$, $p = .077$).

Tabela 6. Rodzina pochodzenia a ponowne osadzenia w izolacji po ukończeniu programu

		Ponowne osadzenie	Program edukacyjno-korekcyjny		Ogółem	
			Duluth	Stop Przemocy		
tak	Rodzina pochodzenia	pełna	N	18	31	49
			%	60,0%	79,5%	71,0%
	niepełna	N	12	8	20	
		%	40,0%	20,5%	29,0%	
nie	Rodzina pochodzenia	pełna	N	31	49	80
			%	63,3%	75,4%	70,2%
	niepełna	N	18	16	34	
		%	36,7%	24,6%	29,8%	

Ostatnim z badanych czynników jest status zawodowy uczestników. Jak wynika z danych przedstawiony w Tabeli 7, w grupie ponownie osadzonych w izolacji po ukończeniu programu największą procentowy udział mają osoby zatrudnione dorywczo (58%) oraz osoby, które pozostawały bez zatrudnienia (26.1%). Najmniejszą grupą były natomiast osoby, które posiadają pracę na pełnym etacie (15.9%). W przypadku obu porównywanych programów (Duluth oraz Stop Przemocy) podobnie jak w przypadku całej badanej populacji najniższą procentową skuteczność w zakresie prewencji ponownego osadzenia w izolacji zanotowano w grupie uczestników posiadających jedynie pracę dorywczą (odpowiednio 70% oraz 48.7%). Porównywalne wartości w tym zakresie dotyczyły osób bez zatrudnienia (23.3% oraz 28.2%). Interesujące natomiast wydaje się zaobserwowane zróżnicowanie w przypadku osób na etacie, gdyż we wspomnianej grupie blisko 3,5-krotnie większą skuteczność prezentował program oparty na modelu Duluth (6,7%) w porównaniu do programu Stop Przemocy (23.1%). Mimo zaobserwowania wspomnianych wyżej różnic, przeprowadzony test chi-kwadrat nie wykazał statystycznie istotnego powiązania pomiędzy statusem zawodowym a faktem

ponownego osadzenia w izolacji w obu porównywanych programach ($\chi^2 = 4.343$, $df = 2$, $p = .114$; V-Cramera = .251, $p = .114$).

Tabela 7. Praca zawodowa a ponowne osadzenia w izolacji po ukończeniu programu

Ponowne osadzenie			Program edukacyjno-korekcyjny		Ogółem	
			Duluth	Stop Przemocy		
tak	Praca zawodowa	brak	N	7	11	18
			%	23,3%	28,2%	26,1%
	praca dorywcza	brak	N	21	19	40
			%	70,0%	48,7%	58,0%
	praca etat	brak	N	2	9	11
			%	6,7%	23,1%	15,9%
nie	Praca zawodowa	brak	N	10	9	19
			%	20,4%	13,8%	16,7%
	praca dorywcza	brak	N	35	29	64
			%	71,4%	44,6%	56,1%
	praca etat	brak	N	4	27	31
			%	8,2%	41,5%	27,2%

Podsumowując dokonane analizy, można wnioskować, że uczestnictwo osób pozbawionych wolności w programach edukacyjno-korekcyjnych może sprzyjać redukcji ryzyka podjęcia zachowań przemocowych po opuszczeniu zakładu karnego. Oba porównywane programy w tym zakresie nie różnią się od siebie w zakresie odsetka osób ponownie inkarcerowanych. Z przedstawionych do analizy zmiennych społecznych na skuteczność podejmowanych oddziaływań mogą mieć wpływ stan cywilny uczestnika oraz jego uczestnictwo w specjalistycznych oddziaływaniach terapeutycznych w zakresie psychoterapii alkoholowej podczas odbywania kary. W przypadku pozostałych zmiennych (wiek, wykształcenie, nadużywanie alkoholu, status zawodowy oraz rodzina pochodzenia) nie zauważono istotnie statystycznych różnic w zakresie skuteczności programów.

Dyskusja

Celem niniejszego opracowania jest dokonanie analizy porównawczej w zakresie skuteczności dwóch realizowanych w Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim programów edukacyjno-korekcyjnych dla sprawców przemocy domowej. W ramach przeprowadzonych obliczeń statystycznych stwierdzono, że z ogólnej liczby 183 uczestników obu programów niewiele ponad jedna trzecia (37.7%) powróciła do zakładu karne-go/aresztu śledczego celem odbycia ponownie kary za przestępstwo z art. 207 lub 209 kk. Powyższe może świadczyć o tym, że prowadzone oddziaływania są skuteczne w przypadku ponad 60% uczestników. Co za tym idzie można wnioskować, że prowadzenie oddziaływań o charakterze edukacyjno-korekcyjnym może wpływać pozytywnie na zaprzestanie stosowania przemocy przez jego uczestników. Hipotezowano, że uczestnictwo w oddziaływaniach edukacyjno-korekcyjnych będzie obniżało procentową ilość osadzonych ponownie w izolacji po ukończeniu tych oddziaływań (H1). Przeprowadzone analizy statystyczne pozwoliły na pozytywne zweryfikowanie powyższej hipotezy, gdyż jak wynika z uzyskanych danych w całej grupie uczestników ponad 60% nie zostało ponownie osadzonych w izolacji. Jest to zgodne z prezentowanymi przez badaczy wnioskami, że uczestnictwo w programie może zmniejszać ryzyko ponownego stosowania przemocy, a co za tym idzie recydywy skutkującej ponownym osadzeniem w jednostce penitencjarnej⁵¹. Hipotezowano również, że będą istniały statycznie istotne różnice w zakresie skuteczności dwóch porównywanych programów (H2). Przeprowadzone analizy wykazały, że zarówno oddziaływania oparte na modelu Duluth, jak i Stop Przemocy posiadają podobną procentową skuteczność w zakresie prewencji ponownego osadzenia w izolacji (odpowiednio 38% oraz 37.5%) i nie istnieje statycznie istotna różnica w powyższym zakresie. Powyższa hipoteza zatem nie została pozytywnie zweryfikowana. W kolejnym kroku w ramach analizy zebranych danych dokonano analizy, czy cechy psychospołeczne takie jak wiek, stan cywilny, odbycie terapii odwykowej, posiadane wykształcenie, charakter rodziny pochodzenia oraz status zawodowy mogą mieć związek z ponownym osadzeniem w izolacji po ukończeniu programu. Hipotezowano, że wraz z progresem

---

⁵¹ T. Korczyński, *Sprawca przemocy w...* op. cit.; A. Więcek-Durańska, *Efektywność oddziaływań korekcyjno...* op. cit.; D. Wójcik, K. Drapała, A. Więcek-Durańska, *Ewaluacja programu Trening...* op. cit.

metrykalnym będzie spadało ryzyko ponownego osadzenia w izolacji po ukończeniu programu (H3). Przeprowadzone analizy wykazały, że wraz z przechodzeniem z wczesnej do średniej dorosłości nie tylko nie spada, ale wzrasta ryzyko ponownego osadzenia w izolacji. W tym zakresie wyniki są sprzeczne z Kim i współpracowników, którzy wykazali, że wraz z wiekiem spada ryzyko stosowania przemocy wobec członków rodziny⁵². Przyczyną powyższego można upatrywać w fakcie dobrania przez autora artykułu bardzo specyficznej grupy badawczej w postaci osób pozbawionych wolności. Ponadto hipotezowano, że pozostawanie w sformalizowanym związku będzie skutkowało obniżeniem ryzyka ponownego stosowania przemocy (H4). Przeprowadzone analizy wykazały, że w grupie ponownie osadzonych w izolacji zarówno w przypadku programu opartego na modelu Duluth jak i Stop Przemocy prawie połowę stanowili uczestnicy w sformalizowanym prawnie związku (żonaci). Interesujące natomiast wyniki dotyczyły grupy kawalerów oraz rozwiedzionych. W przypadku kawalerów ponad dwukrotnie większą procentową skuteczność wykazuje program oparty na modelu Duluth w porównaniu do Stop Przemocy. W grupie rozwodników zauważa się natomiast odwrotną sytuację, gdyż ponad trzy i półkrotnie większą procentową skuteczność wykazuje program Stop Przemocy w porównaniu do Duluth. Przeprowadzonych test chi-kwadrat wykazał, że istnieje statystycznie istotne powiązanie w grupie ponownie osadzonych pomiędzy programem, w którym uczestniczyli a ich stanem cywilnym. Sformalizowany charakter związku nie wpływał w grupie badanej na obniżenie ryzyka ponownego stosowania przemocy, co jest sprzeczne z badaniami Cui i współpracowników⁵³. Powyższe podobnie jak w wcześniejszym przypadku może być związane z faktem prowadzenia badań na innej grupie uczestników. Interesujące natomiast wydaje się, że w dwóch pozostałych grupach (kawalerów oraz rozwodników) można zauważyć większą skuteczność prewencyjną jednego z realizowanych programów (odpowiednio Duluth oraz Stop Przemocy). Kolejną z przedstawionych do rozważań zmiennych było uczestnictwo w standardowym programie terapeutycznym dla osób uzależnionych od alkoholu. W całej grupie ponownie osadzonych w izolacji po ukończeniu programu blisko połowa to osoby, które ukończyły program terapii. Dokonując analizy skuteczności obu porównywanych programów,

---

⁵² H.K. Kim, H.K. Laurent, D.M. Capaldi, A. Feingold, *Men's Aggression Toward...* op. cit.

⁵³ M. Cui, J.A. Durtschi, M.B. Donnellan, F.O. Lorenz, R.D. Conger, *Intergenerational transmission of...* op. cit.

można zauważyć, że niecała jedna trzecia uczestników programu opartego na modelu Duluth, którzy jednocześnie uczestniczyli w oddziaływaniach, została ponownie osadzona w izolacji. Natomiast w przypadku programu Stop Przemocy wskaźnik ponownego osadzenia był prawie dwukrotnie wyższy. W przypadku natomiast osób, które zostały ponownie osadzone w izolacji a nie uczestniczyły w programie wyższa skuteczność prewencyjna prezentuje program Stop Przemocy. Hipoteza (H5) dotycząca obniżenia ryzyka ponownego osadzenia w izolacji nie potwierdziła się. Aczkolwiek godnym zauważaniem jest fakt, że uczestnictwo w oddziaływaniach terapeutycznych różnicuje skuteczność porównywanych programów. W przypadku osób uczestniczących w terapii większą skuteczność prezentuje program oparty na modelu Duluth, a w przypadku osób, które w takich oddziaływaniach nie uczestniczyły, program Stop Przemocy. W przypadku zmiennej deklarowany poziom wykształcenia hipotezowano, że wraz z wzrostem poziomu wykształcenia będzie spadało ryzyko ponownego osadzenia w izolacji po ukończeniu programu (H6). Przeprowadzona analiza ujawniła, że procentowy spadek ponownego osadzenia w izolacji uczestników oddziaływań edukacyjno-korekcyjnych jest obserwowany jedynie w przypadku osób objętych programem opartym na modelu Duluth. Godnym zauważaniem natomiast wydaje się fakt, że w przypadku osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym ponad połowa uczestników programu Stop Przemocy została ponownie osadzona w izolacji po ukończeniu programu. Zaobserwowane różnice nie są jednak statystycznie istotne. Kolejnym z wymiarów mogących mieć związek z obniżeniem ryzyka ponownego osadzenia jest status rodziny pochodzenia uczestników. Z przeprowadzonych obliczeń wynika, że fakt wychowywania się w rodzinie niepełnej nie wpływa na wzrost ryzyka ponownego osadzenia w izolacji, gdyż zaledwie 30 procent osadzonych wychowywanych w takich rodzinach trafiło ponownie do izolacji. Powyższe daje podstawę do stwierdzenia, że hipoteza (H7) nie zyskała potwierdzenia. Porównując oba programy korekcyjno-edukacyjne w przypadku osób wywodzących się z rodzin pełnych, wyższą procentową skuteczność profilaktyki prezentuje program oparty na modelu Duluth. Natomiast w przypadku osób pochodzących z rodzin niepełnych wiodącym wydaje się program Stop Przemocy. Zauważona różnica nie jest natomiast istotna statystycznie. Ostatnim z analizowanych czynników ryzyka był status zawodowy uczestników (H8). W całej grupie badanej osoby pracujące dorywczo oraz pozostające bez zatrudnienia stanowiły ośmiu na

dziesięciu uczestników. Podobnie jak w przypadku całej badanej populacji najniższą procentową skuteczność w zakresie prewencji ponownego osadzenia w izolacji zanotowano w grupie uczestników posiadających jedynie pracę dorywczą (odpowiednio 70% oraz 48.7%). Powyższe dotyczy obu porównywanych programów. Porównywalne wartości w tym zakresie dotyczyły osób bez zatrudnienia (23.3% oraz 28.2%). W grupie osób posiadających stałe zatrudnienie blisko 3,5-krotnie większą skuteczność prezentował program oparty na modelu Duluth w porównaniu do programu Stop- Przemocy. Zauważone różnice w skuteczności programów w poszczególnych grupach, jak wynik z przeprowadzonych badań, nie miały jednak charakteru statystycznie istotnego. Przedstawione wyniki badań nie są pozbawione obszarów wymagających uwagi. Niewątpliwie dyskusyjne wydaje się przyjęcie przez autora kryterium ponownego osadzenia w izolacji jako miary skuteczności prowadzonych oddziaływań. Niezaprzeczalnie istnieć może szereg czynników, które mogą wpływać na powyższe, aczkolwiek podejście to nie jest pierwszym, gdyż już wcześniej przyjmowano twarde fakty ponownego umieszczenia uczestnika w izolacji jako wskaźnik skuteczności oddziaływań⁵⁴. Ponadto jednym z elementów, który może wymagać poprawy, jest mała liczba badanych. Zwiększenie jej może wpłynąć na wyciągnięcie bardziej miarodajnych wniosków w zakresie profilaktycznej skuteczności oddziaływań wobec sprawców przemocy. Również uwzględnienie w grupie badawczej kobiet pozwoliłoby na dokonanie porównań odnośnie skuteczności stosowanych programów w obrębie tych dwóch grup. Niewątpliwie jednak innowacyjność prowadzonych badań, związana z jednoczesnym porównaniem ze sobą dwóch programów, pomimo wykazanych niedociągnięć daje podstawę do stwierdzenia, że poniższe opracowanie może przyczynić się do poszerzenia zakresu wiedzy w zakresie profilaktyki zachowań przemocowych.

---

⁵⁴ T. Korczyński, *Sprawca przemocy w...* op. cit.; A. Więcek-Durańska, *Efektywność oddziaływań korekcyjno...* op. cit.; A. Witkowska-Paleń, *Rola programów edukacyjnych...* op. cit.

Bibliografia

- Anderson K.L., *Gender, status, and domestic violence: An integration of feminist and family violence approaches*. "Journal of Marriage and Family" 1997, 59(3).
- Babcock J.C., Green C.E., Robie C., *Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment*, "Clinical Psychology Review" 2004, 23(8), <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2002.07.001>.
- Barnish M., *Domestic Violence: A Literature Review*, HM Inspectorate of Probation 2004.
- Bronfenbrenner U., *The ecology of human development*, Harvard University Press 1979.
- Brookoff D., O'Brien K.K., Cook C.S., Thompson T.D., Williams C., *Characteristics of participants in domestic violence—Assessment at the scene of domestic assault*, "Journal of clinical forensic medicine" 1998, 5(2), [https://doi.org/10.1016/S1353-1131\(98\)90071-2](https://doi.org/10.1016/S1353-1131(98)90071-2).
- Browne K., Herbert M., *Zapobieganie przemocy w rodzinie*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1999.
- Capaldi D.M., Knohle N.B., Shortt J.W., Kim H.K., *A Systematic Review of Risk Factors for Intimate Partner Violence*, "Partner Abuse" 2012, 3(2).
- Cui M., Durtschi J.A., Donnellan M.B., Lorenz F.O., Conger R.D., *Intergenerational transmission of relationship aggression: A prospective longitudinal study*, "Journal of Family Psychology" 2010, 24(6), <https://doi.org/10.1037/a0021675>.
- Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: Badanie uczestników programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej 2014.
- Dixon L., Archer J., Graham-Kevan N., *Perpetrator programmes for partner violence: Are they based on ideology or evidence?*, "Legal and Criminological Psychology" 2012, 17, <https://doi.org/doi:10.1111/j.2044-8333.2011.02029.x>.
- Easton C.J., Swa S., Sinha R., *Prevalence of family violence in clients entering substance abuse treatment*, "Journal of substance abuse treatment" 2000, 18(1), [https://doi.org/10.1016/S0740-5472\(99\)00019-7](https://doi.org/10.1016/S0740-5472(99)00019-7).
- Ellison C.G., Trinitapoli J.A., Anderson K.L., Johnson B.R., *Race/Ethnicity, Religious Involvement, and Domestic Violence*, "Violence Against Women" 2007, 13(11), <https://doi.org/10.1177/1077801207308259>.
- Faul F., Erdfelder E., Buchner A., Lang A. G., *Statistical power analyses using G*Power 3.1: tests for correlation and regression analyses*, "Behavioral Research Methods" 2009, 41, <https://doi.org/doi:10.3758/BRM.41.4.1149>.
- Gallagher K.E., Parrott D.J., *A self-awareness intervention manipulation for heavy-drinking men's alcohol-related aggression toward women*, "Journal of Consulting and Clinical Psychology" 2016, 84(9), <https://doi.org/10.1037/ccp0000118>.

- Griffin L.W., *Understanding elder abuse* [w:] R.L. Hampton (red.), *Family violence: Prevention and Treatment*, Thousand Oaks.
- Kim H.K., Laurent H. K., Capaldi D.M., Feingold A., *Men's Aggression Toward Women: A 10-Year Panel Study*, "Journal of Marriage & Family" 2008, 70(5), <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00558.x>.
- Korczyński T., *Sprawca przemocy w rodzinie karać czy pomagać? Refleksje praktyka i wnioski z badań*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2019, 98(3).
- Kowalczyk J., *Statystyka sądowa. Prawomocne osądzania osób dorosłych*, Departament Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości. Warszawa 2020.
- Kyriacou D.N., Anglin D., Taliaferro E., Stone S., Tubb T., Linden J. A., Muelleman R., Barton E., Kraus J. F., *Risk Factors for Injury to Women from Domestic Violence*, "New England Journal of Medicine" 1999, 341(25), <https://doi.org/10.1056/NEJM199912163412505>.
- Lakowska M., Paszkiewicz W., Wiechcińska A., *Wyprawa PoMoc*, Wydawnictwo Stowarzyszenia na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”. Warszawa 2014.
- Levinson D.J., Darrow C.N., *The Seasons of a Man's Life*, Ballantine Books, 1978.
- Martin J.P. (red.), *Violence and the Family*, Wiley 1978.
- Melibruda J., *Przeciwdziałanie przemocy domowej*, Instytut Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa 2009.
- Miller E., McCaw B., *Intimate Partner Violence*, "New England Journal of Medicine" 2019, 380(9), <https://doi.org/10.1056/NEJMra1807166>.
- Omyła-Rudzka M., *Przemoc i konflikty w domu* (Komunikat z badań Nr 14/2019), Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2019, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_048_19.PDF.
- Pence E., Paymar M., *Education Groups for Men Who Batter: The Duluth Model* (1st edition), Springer Publishing Company 1993.
- Pospyszyl I., *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 1998.
- Rode D., *Gwałt w związku małżeńskim*, „Chowanna” 2005, 1.
- Rode D., *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie: Charakterystyka sprawców*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.
- Sartin R.M., Hansen D.J., Huss M.T., *Domestic violence treatment response and recidivism: A review and implications for the study of family violence*, "Aggression and violent behavior" 2006, 11(5), <https://doi.org/10.1016/j.avb.2005.12.002>.
- Stover C.S., Meadows A.L., Kaufman J., *Interventions for Intimate Partner Violence: Review and Implications for Evidence-Based Practice*, "Professional psychology, research, and practice" 2009, 40(3), <https://doi.org/10.1037/a0012718>.
- Stuart G.L., Shorey R.C., Moore T.M., Ramsey S.E., Kahler C.W., O'Farrell T.J., Strong D.R., Temple J.R., Monti P.M., *Randomized clinical trial examining the*

incremental efficacy of a 90-minute motivational alcohol intervention as an adjunct to standard batterer intervention for men, "Addiction (Abingdon, England)" 2013, 108(8), <https://doi.org/10.1111/add.12142>.

Teays W., *Introduction*. [w:] W. Teays (red.), *Analyzing Violence Against Women* (s. 1–7). Springer International Publishing, 2019, https://doi.org/10.1007/978-3-030-05989-7_1

Więcek-Durańska A., *Efektywność oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych w zakładach karnych wobec sprawców przemocy w rodzinie w świetle powrotności do zakładu karnego*, „Resocjalizacja Polska” 2021, 21, <https://doi.org/10.22432/pjsr.2021.21.24>

Witkowska-Paleń A., *Rola programów edukacyjno-korekcyjnych w kształtowaniu postaw i przekonań skazanych sprawców przemocy domowej*, „Journal of Modern Science” 2018, 39(4).

Wójcik D., Drapała K., Więcek-Durańska A., *Ewaluacja programu Trening Zastępowania Agresji ART oraz programu korekcyjno-edukacyjnego Duluth. Raport z badań empirycznych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2015.

Yllo K., Straus M.A., *Interpersonal Violence among Married and Cohabiting Couples*, „Family Relations” 1981, 30(3), <https://doi.org/10.2307/584027>.

Akty prawne:

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne (Dz. U. nr 50, poz. 259).

Źródła internetowe:

Centers for Disease Control and Prevention. *Intimate partner violence: Definitions*, 2017, <https://www.cdc.gov/violenceprevention/intimatepartnerviolence/definitions.html>.

Kozłowski M., *Grudziądz. Nie żyje 6- tygodniowa dziewczynka, na jej ciele były siniaki. Rodzice z zarzutami*, <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,27680361,-grudziadz-nie-zyje-6-tygodniowa-dziewczynka-na-jej-ciele-byly.html>.

Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20210000235/O/M20210235.pdf>.

Mucha M. *Sąd wypuściła kata, a on zabił żonę*, <https://www.se.pl/wiadomosci/polska/sad-wypusci-kata-a-on-zabi-zone-aa-CUAr-89iq-p1XB.html>.

Pniewska A., Zientarska A., Milewska M., *Roczna informacja statystyczna*, 2020, <https://www.sw.gov.pl/assets/75/75/32/23899642353949621fad5eb978ce3f2713c4aeba.pdf>.

